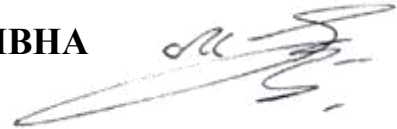

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ВОЛКОВА ЮЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 343.982: 343.131

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ
ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВOPOPУШЕНЬ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ,
СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2026

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у приватній установі «Науково-дослідний інститут публічного права».

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор

Чаплинський Костянтин Олександрович,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

превентивної діяльності та соціологічних досліджень

Навчально-наукового інституту правоохоронної діяльності

Національної поліції України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор?

заслужений юрист України

Тарасенко Олег Сергійович,

Національна академія внутрішніх справ,

проректор;

доктор юридичних наук, професор

Щербаковський Михайло Григорович,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології

Навчально-наукового інституту № 5.

Захист відбудеться 26 вересня 2026 р. о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Науки, 26).

Автореферат розіслано 25 серпня 2026 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Василь Березняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах правового режиму воєнного стану спостерігається трансформація злочинної діяльності, яка дедалі набуває нових форм і методів. Унаслідок повномасштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України перед органами сектору безпеки і оборони держави постали нові завдання, передусім перед правоохоронними органами, основними завданнями яких є протидія злочинній діяльності, виявлення колаборантів і зрадників, своєчасне розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Під час війни органи і підрозділи Національної поліції України працюють у безпрецедентних умовах, де класичні методи розслідування поєднуються з необхідністю фіксації воєнних злочинів, насамперед проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості. Аналіз показників злочинності за період 2024–2025 рр. засвідчує тенденцію зниження кількості вчинених окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема: умисних убивств – на 32 % (з 16 164 до 11 037), у тому числі не пов'язаних із військовою агресією – на 10 % (з 1053 до 949); тяжких тілесних ушкоджень – на 8 % (з 1414 до 1296), у тому числі тяжких тілесних ушкоджень зі смертельними наслідками – на 5 % (з 353 до 337). Проте подальша збройна агресія призводить до масового вчинення військовослужбовцями збройних сил РФ воєнних злочинів, збільшення кількості людей, зниклих безвісти, загиблих військовослужбовців ЗСУ та цивільних осіб. Це значною мірою впливає на динаміку окремих видів злочинів, у тому числі особливо тяжких, кількість яких зросла на 12 % (з 60 975 до 68 048), зокрема за рахунок збільшення в 1,3 раза облікованих фактів безвісного зникнення осіб – з 35 295 у 2024 р. до 45 501 у 2025 р.

Ефективна протидія злочинній діяльності неможлива без використання інноваційних підходів і сучасних технологій, однією з яких є психофізіологічні дослідження із застосуванням поліграфа (далі – ПФДЗП). Під час розслідування кримінальних правопорушень застосування поліграфа розглядається як допоміжний психофізіологічний інструмент. Особливі поліграфологічні технології застосовуються під час доведення фактів катування військовополонених і жорстоких проявів цих насильницьких дій щодо українських військових, а також розслідування резонансних кримінальних правопорушень. У цьому контексті виникає необхідність розробки й удосконалення методики виявлення прихованої інформації (далі – МВПІ).

Методологічною основою дослідження слугували фундаментальні наукові праці провідних учених у галузі використання поліграфологічних технологій. Вагомий внесок у розроблення теоретико-прикладних засад застосування поліграфа у кримінальному судочинстві зробили такі вчені й практики,

як:

О. Алексєєв, Д. Алексєєва-Процюк, В. Барко, К. Бекстер, О. Ващук, А. Волобуєв, С. Делікатний, Л. Казміренко, І. Клименко, В. Коба, О. Линник, В.

Малюга,

Д. Мовчан, О. Морозов, О. Мотлях, О. Назаров, Д. Раскін, Дж. Рейд, О. Тарасенко, М. Цуцкірідзе, К. Чаплинський, В. Шаповалов, В. Шевчук, М. Щербаковський, В. Юсупов та ін.

Різні аспекти використання психофізіологічних досліджень свого часу знайшли своє відображення у дисертаційних і монографічних дослідженнях таких учених, як О. Вагіна, С. Градун, С. Делікатний, Ю. Дмитренко, О. Косьянова, Т. Лешкович, О. Линник, Т. Морозова, О. Повстаний, Ж. Половнікова, С. Шевченко, Р. Яремчук та ін.

Із-поміж спеціалізованих наукових розробок, які стали підґрунтям для формування концепційно-сутнісної моделі запровадження поліграфологічних технологій у кримінальному судочинстві, слід зазначити роботи на монографічному рівні. Так, Т. Лешкович у дисертації «Використання поліграфа в розслідуванні злочинів: сучасний стан та перспективи» (м. Львів, 2014 р.) проаналізував сучасні методики тестування на поліграфі, види запитань у тестах, особливості їх формулювання та можливості визнання результатів обстежень доказом у кримінальному провадженні. О. Линник у дисертації «Використання поліграфа при розслідуванні злочинів у кримінальному судочинстві України» (м. Ірпінь, 2013 р.) розглядає проблеми правового регулювання використання поліграфа під час розслідування злочинів, умови проведення тестування, пропонує методику піку напруги або ж релевантні, нейтральні та провокуючі запитання. С. Градун у дисертації «Правові і наукові основи використання поліграфа в кримінальному провадженні» (м. Кропивницький, 2025 р.) визначила наукові засади використання поліграфа у кримінальному провадженні, з'ясувала фактори, що впливають на прийняття рішення щодо обґрунтованості проведення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа. О. Повстаний у дисертації «Застосування поліграфа під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень» (м. Ірпінь, 2025 р.) визначив генезу застосування поліграфа в правоохоронній діяльності та напрями використання отриманих результатів у кримінальній процесуальній діяльності. Т. Морозова у монографії «Методика виявлення прихованої інформації у поліграфологічних дослідженнях» (м. Київ, 2023 р.) здійснила системний аналіз методики, розкрила її сутність, історичну генезу та сучасний стан; обґрунтувала наукові засади запровадження МВПІ; сформулювала чіткі вимоги до структури запитань. Низка робіт О. Мотляха присвячена пріоритетним напрямкам розвитку поліграфологічної діяльності в Україні та правовим основам застосування поліграфа (м. Київ, 2018–2026 рр.).

Водночас реалії сьогодення вносять зміни у проведення ПФДЗП. Виникає необхідність унормування поліграфологічної діяльності в Україні на законодавчому рівні, створення єдиної концепції, сформованої шляхом узагальнення зарубіжного досвіду та прийняття закону для вирішення теоретико-прикладних проблем у сфері застосування поліграфологічних технологій. Наведені чинники у своїй сукупності визначили актуальність окресленої проблематики, підкреслили її теоретико-прикладне значення та зумовили структуру і зміст дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179), Стратегії розвитку Національної поліції України на 2026–2030 роки (наказ МВС України від 21.10.2025 № 733), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 рр. (наказ МВС України від 21.05.2024 № 326), Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України (наказ МВС України від 26.09.2024 № 651).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у вирішенні конкретного наукового завдання з розробки теоретико-прикладних засад застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості. Комплексність мети та її багатоплановість зумовили необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити генезу розвитку наукових уявлень про можливості проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості;
- схарактеризувати технічні й функціональні складові поліграфа та сучасні напрями його практичного застосування;
- узагальнити міжнародний досвід застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень;
- проаналізувати стан нормативно-правового регулювання застосування поліграфа під час виявлення ознак кримінальних правопорушень та сформулювати пропозиції щодо його удосконалення;
- визначити загальні умови та етапи проведення психофізіологічних опитувань із застосуванням поліграфа;
- з'ясувати види та специфіку проведення спеціальних бесід, передбачених методикою виявлення прихованої інформації;
- розробити алгоритми побудови поліграфологічних тестів та схарактеризувати правила їх застосування;
- розкрити сутність та зміст методики виявлення прихованої інформації під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів при застосуванні поліграфа під

час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості.

Предмет дослідження – теоретичні та праксеологічні засади застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості.

Методи дослідження. У дисертації використано комплекс спеціальних та загальнонаукових методів, вибраних із урахуванням особливостей об'єкта і предмета дослідження, зокрема: *порівняльно-правовий* – для дослідження нормативно-правового врегулювання застосування поліграфа та статусу отриманих під час тестування результатів (підрозділи 1.3, 1.4); *формально-логічний* – для аналізу поліграм, матеріалів ПФДЗП і кримінальних проваджень, відповідних нормативно-правових актів (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2); *системно-структурний* – для формування МВПІ як певної системи взаємопов'язаних операцій, визначення етапів обстеження на поліграфі та структури проведення спеціальних бесід (розділ 2); *формально-юридичний* – для аналізу чинного кримінального процесуального законодавства України та наукових розробок із метою обґрунтування висновків і пропозицій (підрозділи 1.1, 1.4); *історико-правовий* – при дослідженні генезису становлення сфери поліграфологічної діяльності в Україні, розвитку напрямів виявлення прихованої інформації у кримінальному провадженні (підрозділи 1.1, 1.4); *функціональний* – при визначенні ефективності проведення ПФДЗП та напрямів удосконалення поліграфологічних технологій (розділи 1–3); *соціологічний* – під час опитування працівників органів досудового розслідування і експертних підрозділів МВС України, а також головних центрів поліграфологічних досліджень НПУ, Державної прикордонної служби України та інших центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ) (підрозділи 1.2, 1.4, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *статистичний* – при здійсненні кількісного аналізу даних, що стосуються проведення ПФДЗП (розділ 3). На основі *синтезу* сформульовано загальні висновки за темою дослідження (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати узагальнення матеріалів оперативної, слідчої та експертної практики протягом 2015–2026 рр. Розглянуто матеріали 315 кримінальних проваджень із проблематики дослідження (Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська області, м. Київ); дані офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора та МВС України за 2014–2026 рр.; зведені результати інтерв'ювання 183 спеціалістів-поліграфологів, 195 працівників оперативних підрозділів і 174 слідчих Національної поліції України, 82 працівників органів прокуратури та 63 працівників експертних установ МВС України. При підготовці дисертації використано власний досвід роботи у сфері використання поліграфологічних технологій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці комплексним

монографічним дослідженням теоретико-прикладних засад застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості, в якому сформульовано і обґрунтовано низку наукових положень, висновків та практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, що вирізняються науковою новизною та мають важливе теоретичне і практичне значення, зокрема:

уперше:

- сформовано нову концепційно-сутнісну модель методики виявлення прихованої інформації з метою виявлення та розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості (умисних убивств, заподіяння тілесних ушкоджень, катувань, побоїв і мордувань, домашнього насильства, зґвалтувань, сексуального насильства, розбещення неповнолітніх);

- аргументовано наукові положення і практичні рекомендації щодо імплементації в законодавство України сучасних методів виявлення прихованої інформації з використанням поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану;

- запропоновано внести зміни до Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженої наказом МВС України від 13.11.2017 № 920, зокрема доповнити розділ II «Основні принципи використання поліграфа» пунктами 7 і 8, котрі викласти у такій редакції:

«7. Принцип забезпечення прав і свобод людини є основним і передбачає невтручання у приватне і сімейне життя, відсутність посягань на свободу думки, совісті та релігії, вираження поглядів, гарантованих статтями 8–10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Особа повинна знати, з якої причини щодо неї проводиться опитування, а також має право відмовитися від опитування на будь-якому етапі його проведення.

8. Згідно з принципом професійної незалежності проведення опитування з використанням поліграфа спеціаліст є незалежним від будь-якого впливу, тиску чи втручання у його професійну діяльність. Спеціаліст самостійно готує перелік запитань для проведення опитування з використанням поліграфа на основі завдання, яке надійшло від ініціатора, та обирає методику, за якою буде проведено опитування»;

- розроблено поліграфологічні опитувальники за МВПІ, що призначені для виявлення ознак кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості (умисних убивств, заподіяння тілесних ушкоджень, катувань, сексуального насильства), а також для діагностики схильності до обману. Схарактеризовано правила їх застосування;

удосконалено:

- положення щодо типових технічних та функціональних складових сучасного поліграфа, який виступає реєстратором змін психофізіологічних реакцій тестованої особи у відповідь на пред'явлення спеціалістом-

поліграфологом за спеціальною схемою певних психологічних стимулів;

- організаційно-тактичне забезпечення проведення спеціальних бесід, передбачених методикою виявлення прихованої інформації;

- тести, що призначені для встановлення невідомого рішення, тести для підтвердження відомого рішення, а також тести для перевірки слідчих версій;

- положення щодо процесуальних та непроцесуальних форм застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень, які реалізуються в межах оперативно-розшукової діяльності, проведення окремих слідчих (розшукових) дій та судових експертиз;

- наукові положення щодо обґрунтування допустимості застосування ПФДЗП під час розслідування кримінальних правопорушень як науково-технічного засобу та способу допустимого психологічного впливу на учасника кримінального процесу (підозрюваного, потерпілого, свідка);

дістало подальшого розвитку:

- уявлення про генезу становлення сфери використання поліграфологічних технологій, на підставі чого визначено вплив низки чинників на процес імплементації в законодавство України ефективних міжнародних практик;

- положення щодо класифікації поліграфа за різними підставами (елементною базою, способом фіксації даних, характером виконуваних завдань, складністю комплектації, способами автоматизації, збору та передачі інформації від опитуваного);

- етапи процедури опитування осіб із використанням поліграфа, їхні завдання та особливості роботи спеціаліста-поліграфолога на кожному з них;

- доктринальне бачення переліку типових завдань, для виконання яких необхідне застосування поліграфа у кримінальному провадженні;

- сучасні напрями практичного застосування ПФДЗП під час виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни.

Особистий внесок здобувача. Дисертацію підготовлено здобувачем самостійно. Положення й висновки, що викладені в дисертації та складають її наукову новизну, розроблені авторкою особисто. У співавторстві з В. Б. Кобою, Т. Р. Морозовою і К. О. Чаплинським опубліковано навчальний посібник «Використання методики виявлення прихованої інформації під час опитувань з використанням поліграфа в діяльності органів і підрозділів Національної поліції України» (авторська частка – 65 %), де авторкою схарактеризовано види спеціальних бесід та розроблено алгоритми опитувальників за МВПІ, що призначені для розслідування злочинів, тоді як співавтори окреслили природу походження фізіологічної реакції та основи аналізу поліграм.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації впроваджено та використовуються у:

- *нормативно-правовій сфері* – для покращення нормативно-правового регулювання застосування поліграфа у досудовому розслідуванні запропоновано низку пропозицій стосовно внесення змін і доповнень до

Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України;

– *науковій діяльності* – шляхом удосконалення методики виявлення прихованої інформації із застосуванням поліграфа під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; а також при підготовці монографій (акти впровадження Дніпровського державного університету внутрішніх справ від

04 серпня 2025 р., Національної академії внутрішніх справ від 15 серпня 2025 р.);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Докази і доказування», «Криміналістика», «Кримінальний процес», а також при підготовці підручників і навчальних посібників (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 15 серпня 2025 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів досудового розслідування та експертних підрозділів МВС України, а також головних центрів поліграфологічних досліджень Національної поліції України, Державної прикордонної служби України та інших ЦОВВ (акти впровадження Бюро економічної безпеки України від 11 червня 2025 р., Департаменту кримінального розшуку Національної поліції України від 25 травня 2026 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних заходах: «Наука, освіта та технології: світові тенденції та регіональний аспект» (м. Рівне, 2025 р.), «Чорноморські наукові студії» (м. Одеса, 2025 р.), «Modern science and innovation: trends, challenges, and breakthroughs: collection of scientific papers «SCIENTIA» (New York, 2025), «Ways of Science Development in Modern Crisis Conditions» (Dnipro, 2025), «Synergy of Knowledge: Innovations at the Intersection of Disciplines» (Dnipro, 2025), «Забезпечення основоположних прав і свобод людини, дотримання стану дисципліни та законності в діяльності поліції в умовах воєнного стану» (м. Кропивницький, 2025 р.), «Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Summer Debates» (Dnipro, 2025), «Актуальні питання використання поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни» (м. Дніпро, 2025 р.), «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану» (м. Київ, 2025 р.), «Тенденції, новації та перспективи юридичної науки України в умовах воєнного стану» (м. Київ, 2026 р.), «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 2026 р.), «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» (м. Дніпро, 2026 р.), «Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Київ, 2026 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 19-х наукових публікаціях, з яких 4 – статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 – стаття у зарубіжному юридичному виданні (Республіка Польща), 13 – тези наукових

доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та форумі, 1 – навчальний посібник.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 417 сторінок, із яких основного тексту – 224 сторінки. Список використаних джерел налічує 596 найменувань і займає 70 сторінок; 11 додатків викладено на 95-х сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, розкрито рівень вивчення проблематики, зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, схарактеризовано методи та емпіричну основу роботи, окреслено наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, наведено дані про наявні публікації та апробацію окремих положень дисертації, структуру й обсяг роботи.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості» складається з чотирьох підрозділів, які присвячено дослідженню генези уявлень про можливості застосування поліграфа у кримінальному провадженні, загальній характеристиці поліграфа і напрямів його використання, вивченню міжнародного досвіду та правового регулювання застосування поліграфологічних технологій.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукових уявлень про можливості проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень»* проаналізовано сучасний стан наукових досліджень теоретичних і прикладних проблем використання МВПІ під час виявлення ознак кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості.

Наголошено на ускладненні способів протиправної діяльності та необхідності коригування алгоритмів дій із протидії злочинним проявам. Важливим аспектом оптимізації цієї діяльності є систематичне запровадження передових ідей та технологій, що сприяє підвищенню ефективності кримінальних розслідувань. Однією з таких інноваційних технологій є застосування поліграфологічних опитувань. Доведено, що поліграф є дієвим інструментом у розслідуванні кримінальних правопорушень та невід'ємним компонентом у забезпеченні національної безпеки і оборони країни.

Здійснено аналіз наукових праць, що стосуються як загальних положень, так і окремих аспектів використання ПФДЗП та готуються на різних рівнях і фахівцями з різних галузей знань, зокрема: юридичної психології (В. Барко, О. Вагіна, І. Клименко), державної безпеки і охорони громадського порядку (Ю. Дмитренко, С. Шевченко), теорії кримінального процесу та криміналістики

(С. Градун, Т. Лешкович, О. Мотлях, О. Повстяний).

Наголошено на дискусійних питаннях щодо нормативно-правового регулювання запровадження поліграфологічних технологій у правоохоронну практику. Схарактеризовано основні напрями наукових пошуків із проблемних питань запровадження поліграфологічних технологій.

У підрозділі 1.2 *«Загальна характеристика поліграфа та напрями його практичного застосування»* на підставі узагальнення підзаконних відомчих нормативно-правових актів надано визначення «поліграфа» як системи апаратних і програмних засобів для аналізу фізіологічних даних опитуваних. У результаті вивчення багатьох визначень поліграфа у науковій літературі з'ясовано, що окремі вчені сприймають його як медичний прилад, тоді як інші – як психофізіологічний. Наголошено на трансформації поліграфа – від аналогових моделей (механічні пристрої, що безпосередньо фіксують психофізіологічні реакції на безперервну рухому паперову стрічку) до цифрових багатоканальних систем, які реєструють комплекс фізіологічних реакцій людини (спеціалізовані програмні комплекси, які синхронно вимірюють, підсилюють й обробляють біоелектричні, гемодинамічні та механічні параметри реакцій людини).

Наведено класифікацію поліграфів за такими підставами: елементною базою (аналогові і цифрові), способом фіксації даних (аналогові, цифрові, ручні), характером виконуваних завдань (переносні, стаціонарні, персонально-комп'ютерні з датчиками знімання інформації), складністю комплектації (базові, розширені, комбіновані), способом автоматизації (автоматичні, неавтоматичні), способом збору та передачі інформації від опитуваного (контактні, безконтактні, комбіновані). З'ясовано, що у кримінальних розслідуваннях переважно використовуються комп'ютерні поліграфи. Окреслено напрями застосування ПФДЗП у кримінальному провадженні.

Визначено основні складові комп'ютерного поліграфа. Значну увагу приділено сенсорному блоку (Axciton, Rubicon, Lafayette Instrument LXEdge, «Сфера», «Риф», Stoelting CPS Pro, «Діана», «Бар'єр», Evero), котрий є ключовим компонентом поліграфа і до якого підключаються давачі, які фіксують фізіологічні реакції людини. З'ясовано, що поліграф повинен містити реєстраційні канали високого і середнього рівнів достовірності та допоміжні.

Схарактеризовано види і ознаки давачів для реєстрації фізіологічних реакцій організму людини під час тестування на поліграфі, які є невід'ємною частиною комплексу, що відповідають міжнародним стандартам: електродермальної активності або шкірно-гальванічної реакції; серцево-судинної діяльності; дихання (динаміки грудної та діафрагмальної респіраторної активності); реєстрації активності периферичного кровообігу (фотоплетизмограф); реєстрації динаміки рухової активності. Розглянуто допоміжні реєстраційні канали, що використовуються під час ПФДЗП: канал акустичної активності, канал мімічної активності, детектори рухів очей та ін.

Визначено окремі завдання застосування поліграфа за методикою МВПП під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

У підрозділі 1.3 «Міжнародний досвід проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень» узагальнено міжнародну практику запровадження поліграфологічних технологій у правозастосовну практику та напрями використання результатів тестування в кримінальному процесуальному доказуванні. Здійснено аналіз інноваційних європейських підходів щодо специфіки застосування поліграфа у кримінальному судочинстві. На основі міжнародного досвіду виокремлено дві можливі форми застосування поліграфа – непроцесуальну та процесуальну.

Міжнародний досвід застосування поліграфа має важливе значення у запровадженні поліграфологічних технологій в Україні, а саме для їх використання під час виявлення, документування і розслідування кримінальних правопорушень. Адже країни ЄС і США мають розвинене законодавство щодо використання поліграфологічних тестів, яке базується на міжнародних стандартах забезпечення прав і свобод людини та принципах дотримання законності.

З'ясовано, що в країнах ЄС існують різні підходи щодо нормативно-правового регулювання застосування поліграфа – від обмеженого застосування психофізіологічних досліджень в окремих сферах до повної їх заборони.

Використання ефективних практик США та країн ЄС щодо застосування поліграфа, які формуються на валідних методиках, міжнародних стандартах дотримання прав людини, дозволяє визначити напрями вдосконалення законодавства України щодо повноцінного запровадження поліграфологічних технологій у правозастосовну практику.

У підрозділі 1.4 «Нормативно-правове регулювання проведення опитувань із використанням поліграфа у кримінальному провадженні» визначено сучасний стан, проблеми й тенденції правового забезпечення використання поліграфологічних технологій під час виявлення ознак кримінальних правопорушень та досудового розслідування. У порівняльно-правовому аспекті схарактеризовано існуючі моделі правового регулювання застосування поліграфа (рестриктивну, ліберально-допустиму, інституційно-інтегровану, змішану). З'ясовано, що нормативно-правове регулювання використання поліграфа в Україні вирізняється фрагментарністю та перебуває у стадії трансформації від спонтанного розвитку до поступової інституціоналізації.

Виокремлено чинники, які стримують формування єдиної моделі використання поліграфа в Україні, ускладнюють процес легалізації проведення ПФДЗП на рівні КПК України та впровадження у правозастосовну діяльність.

Правове регулювання використання поліграфа залишається відомчим. Застосування ПФДЗП регламентується підзаконними нормативно-правовими актами, які закріплюють підстави, процедурний порядок та обмеження у практичній діяльності НПУ, НГУ, ДБР, СБУ, Офісу Генерального прокурора, НАБУ, БЕБ України тощо. Проте відсутність окремого закону, що

регламентував би використання поліграфа, створює правову невизначеність та дискусійність стосовно визнання результатів таких досліджень як повноцінних доказів у кримінальному судочинстві. Запропоновано низку змін до Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженої наказом МВС України від 13.11.2017 № 920.

Значну увагу приділено питанням стандартизації методик і спеціальних процедур, які застосовуються при проведенні ПФДЗП. Здійснено спробу аналізу відповідності даних, що їх отримують під час дослідження, таким важливим властивостям доказів, як належність, допустимість, достовірність та достатність.

Розділ 2 «Організаційні засади застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості» складається з двох підрозділів, де висвітлено загальні умови і етапи проведення ПФДЗП та особливості проведення спеціальних бесід, передбачених МВПП.

У підрозділі 2.1 *«Загальні умови та етапи проведення психофізіологічних опитувань із застосуванням поліграфа»* схарактеризовано правові, організаційні, психологічні й технічні умови, що гарантують об'єктивність та достовірність отриманих результатів тестування. Зосереджено увагу на ключових правових та організаційних принципах застосування поліграфа: добровільність (наявність письмової згоди тестованого, заборона примусу на проходження тестування), гласність (завчасне повідомлення про мету, строки та процедуру тестування), конфіденційність (запобігання витоку інформації, захист персональних даних), недоторканність особистого життя (забезпечення прав і свобод людини).

Наголошено на необхідності перевірки відповідності поліграфа усім технічним вимогам (калібрування давачів, перевірка роботи системи, налаштування програмного забезпечення) і дотримання вимог до місця проведення тестування.

На підставі узагальнення наукових розробок учених (Д. Алексєєва-Процюк, Т. Лешкович, В. Шаповалов) виокремлено етапи проведення психофізіологічних досліджень: підготовчий, тестовий та заключний.

На підготовчому етапі спеціаліст вивчає матеріали провадження (механізм і знаряддя злочину, слідову картину, речові докази, характер спричиненої шкоди, показання підозрюваного, потерпілого і свідка, висновки експертизи) та особу опитуваного (стать, вік, місце у складі ОЗГ). Ретельне з'ясування обставин кримінального правопорушення дозволяє спеціалісту скласти перелік необхідних запитань для подальшого тестування і правильно сформулювати значущі запитання. Запитання повинні бути чіткими, однозначними та зрозумілими. За результатами вивчення матеріалів справи спеціаліст визначається з методикою, за якою буде проводитися тестування. Значну увагу приділено встановленню й підтриманню психологічного контакту та передтестовій бесіді. Схарактеризовано психологічні умови, яких необхідно дотримуватися для успішного проведення передтестової бесіди.

Після проведення передтестової бесіди і обговорення запитань спеціаліст переходить до тестового етапу, на якому відбувається: 1) проведення опитування шляхом запитань із одночасною реєстрацією психофізіологічних реакцій; 2) виявлення можливої протидії й вжиття заходів щодо її нейтралізації; 3) поточний контроль психофізичного стану опитуваного; 4) фіксація реакцій опитуваного на серію запитань; 5) попередній аналіз результатів тестування.

На заключному етапі спеціаліст проводить післятестову бесіду, аналізує й остаточно оцінює результати опитування та формує довідку про його результати.

У підрозділі 2.2 *«Особливості проведення спеціальних бесід, передбачених методикою виявлення прихованої інформації»* зазначено, що під час розслідування кримінальних правопорушень застосування поліграфа дозволяє оперативно встановити особу, яка причетна до злочинної діяльності, визначити місце, знаряддя, засоби та способи протиправних дій. Для цього необхідно дотримуватися чітко визначеної процедури, що дозволить з'ясувати низку важливих завдань, що їх необхідно виконати у кримінальному провадженні. За МВПІ така процедура передбачає не тільки безпосередній процес опитування, а й обов'язковість проведення з особою спеціальних бесід (передтестової, посередтестової, післятестової). У цьому контексті важливе значення має належна взаємодія між спеціалістом-поліграфологом та особою, яка перевіряється.

Передтестова бесіда є підготовчим етапом перевірки на поліграфі, що спрямований на встановлення психологічного контакту з опитуваним, роз'яснення правил тестування й обговорення запитань. На передтестовій бесіді поліграфолог вивчає особу, пояснює принцип роботи поліграфа, фіксує добровільну згоду та детально розбирає всі запитання для виявлення реакцій.

Визначено обставини, що підлягають з'ясуванню під час тестування у особи, яка підозрюється в умисному вбивстві, заподіянні тяжких тілесних ушкоджень чи побоїв, домашньому насильстві, катуванні, згвалтуванні, сексуальному насильстві, розбещенні неповнолітніх та ін.

Схарактеризовано етапи передтестової бесіди: професійне привітання, визначення мети тестування та загальна його презентація, отримання письмової згоди на проведення опитування, обговорення стану здоров'я й перевірка придатності до тестування, пояснення принципів дії поліграфа, обговорення теми (запитань), що виноситься на перевірку.

Виокремлено тактичні помилки, яких припускаються спеціалісти-поліграфологи під час передтестових бесід (формальне проведення бесіди, неуважне ставлення до емоційного стану опитуваного, нечітка або складна структура запитань, ігнорування невербальних сигналів опитуваного тощо).

Посередтестова бесіда проводиться між тестами поліграфологічної перевірки. Основним завданням цієї бесіди є активізація пам'яті опитуваного на фоні підвищення його мотивації у приховуванні інформації, що часто має

наслідком максимальне реагування на «значуще» запитання тесту в причетних до злочинної діяльності осіб.

Післятестова бесіда є заключним етапом ПФДЗП, під час якого поліграфолог обговорює результати тестування, уточнює реакції на запитання та з'ясовує причини фізіологічних сплесків. Така бесіда спрямована на отримання додаткової інформації, роз'яснення неясностей, а при виявленні причетності до протиправних дій – на схилення особи до надання правдивих свідчень.

Наголошено, що поверхнєве та некомпетентне проведення спеціальних бесід може призвести до зниження валідності отриманих результатів.

Розділ 3 «Тактичні особливості застосування поліграфа під час виявлення ознак кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості» складається з двох підрозділів, в яких розглядаються алгоритми складання поліграфологічних тестів, а також правила та особливості їх застосування.

У підрозділі 3.1 *«Методика виявлення прихованої інформації під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи»* розглянуто особливості проведення ПФДЗП, алгоритми побудови тестів та схарактеризовано правила їх застосування.

Перевірка на поліграфі є одним із ефективних інструментів досудового розслідування і дає змогу слідчому: перевірити слідчі версії; визначити ймовірних підозрюваних; встановити причетність конкретних осіб до протиправних дій; оцінити достовірність наданих показань; перевірити достовірність алібі; виявити приховану інформацію, яка може стати ключовою у розслідуванні; уточнити особливості розподілу злочинних ролей; встановити внутрішні мотиви й злочинні наміри особи; визначити місця пошуку доказів; скоригувати слідчі версії та визначити подальші напрями розслідування.

Розроблено алгоритми класичного опитувальника, який повинен складатися з п'яти основних блоків: стимульного, діагностичного, основного, блоку тестів для з'ясування джерел отримання опитуваним інформації про злочинну подію і блоку тестів, що пред'являється опитуваним, які відповідно до результатів тестування з високим ступенем імовірності володіють інформацією причетної до протиправних дій особи. Уточнено показники валідності та надійності поліграфологічних опитувальників.

Зосереджено увагу на психологічних вимогах до формулювання запитань та особливостях конструювання тестових «батареї» при розслідуванні умисних убивств (ст. ст. 115–119 КК України), заподіяння тілесних ушкоджень (ст. ст. 121–125 КК України), катування (ст. 127 КК України) тощо. Акцентовано на структурі та особливостях наповнення тестів. Надано характеристику «нульовим», нейтральним і значущим (релевантним) запитанням. Релевантні запитання повинні бути чіткими, стислими та зрозумілими, позбавленими подвійного тлумачення.

Значну увагу приділено особливостям застосування поліграфа під час розслідування умисних убивств та катування. Схарактеризовано способи катування (фізичні, психофізіологічні, термічні, електричні, звуко-світлові та магнітно-резонансні, шляхом удушення або сексуального насильства, введення в організм людини речовин та ін'єкцій). Наголошено на необхідності врахування наявності у особи ПТСР, що являє собою порушення психіки, яке виникає після пережитої травматичної події (війна, насильство).

Розроблено тести на встановлення невідомого рішення, тести на знання невідомого рішення та тести на знання відомого рішення. Зважено на рівень точності й надійності результатів обстежень на поліграфі.

У підрозділі 3.2 *«Методика виявлення прихованої інформації під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»* розглянуто особливості проведення поліграфологічних тестувань під час розслідування зґвалтувань, сексуального насильства, розбещення неповнолітніх й інших дій сексуального характеру, які належать до категорії латентних та найбільш складних категорій як у процесуальному, так і психологічному аспектах. Такі дії супроводжуються складною психологічною ситуацією, конфліктністю й суперечливістю показань сторін, відсутністю свідків, а доказова база має «обмежений» характер і значною мірою ґрунтується на показаннях потерпілих, підозрюваних та непрямих доказах.

Розроблено тести на знання невідомого рішення, що спрямовані на виявлення прихованої інформації, яка невідома слідчому. Тестування застосовується для з'ясування: факту сексуального насильства, конкретного місця події, способів і мотивів протиправних дій та контакту з потерпілою особою, кількості збоченців, характеристики використаних предметів, місця приховування речових доказів тощо. Особливістю тесту є те, що після нейтрального запитання всі інші стимули розглядаються як потенційно значущі (наприклад, 0-N1-R1-R2-R3-R4-R5).

Сформовано тести на знання відомого рішення, які застосовуються для встановлення ознак володіння опитуваним інформацією про певні деталі події, які вже відомі слідству (деталі місця зґвалтування і одягу потерпілої, способів насильницьких дій, використаних предметів, поведінки підозрюваного). У справах про статеві злочини необхідно ретельно підбирати стимули, які повинні бути однорідними, зрозумілими та психологічно значущими.

Запропоновано тести для перевірки версій, які використовуються для оцінки декількох можливих пояснень події або поведінки особи. Такі тести застосовуються для перевірки версій сторін, оцінки достовірності пояснень, перевірки алібі, встановлення мотивів поведінки, визначення характеру взаємовідносин. При формулюванні запитань необхідно уникати надмірної деталізації інтимних обставин, психологічного тиску, принизливих формулювань та оціночних суджень.

Під час тестування неповнолітніх, які піддалися домаганням для сексуальних цілей, необхідно враховувати можливу сором'язливість, страх осуду, почуття провини та посттравматичні реакції. Неправильна поведінка спеціаліста може призвести до повторної психологічної травматизації, спотворення результатів або відмови від тестування. З'ясовано, що при розслідуванні зґвалтувань поліграф доцільно застосовувати і щодо потерпілої, яка може вдатися до обмови з метою шантажу або компрометації.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розробленні теоретичних і практичних засад застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості, а також розроблено науково обґрунтовані пропозиції і практичні рекомендації щодо їх розвитку й удосконалення. У результаті дослідження сформульовано низку теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій, основними з яких є такі:

1. Розкрито генезу розвитку наукових уявлень про можливості проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості. В умовах правового режиму воєнного стану видозмінюються форми і методи злочинної діяльності, що потребує запровадження у правозастосовну практику новітніх алгоритмів із виявлення та документування протиправних дій. Важливим аспектом цих процесів є впровадження передових ідей, розробок і новітніх технологій, які дозволяють визначати достатність доказів і достовірність отриманої інформації.

Досліджено праці вчених стосовно розвитку напрямів запровадження поліграфологічних технологій крізь призму кримінально-правових, кримінальних процесуальних та інших суспільних відносин. Наголошено на дискусійних положеннях і спірних питаннях застосування поліграфа у позапроцесуальному і процесуальному видах.

Встановлено, що запровадження інституту ПФДЗП започаткувало новий напрям наукових досліджень у теорії кримінального процесу та криміналістики. До основних напрямів наукового пошуку з різних проблемних питань віднесено: 1) запровадження поліграфологічних технологій під час виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень; 2) теоретико-методологічні основи дослідження обману поліграфологічним методом; 3) удосконалення МВПІ від учасників кримінального процесу (підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого); 4) нормативно-правове регулювання застосування поліграфа під час виявлення ознак кримінальних правопорушень; 5) запровадження міжнародного досвіду застосування поліграфа у кримінальному судочинстві; 6) імплементацію в законодавство України ефективних норм права й практик щодо застосування поліграфа; 7) розроблення моделі психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських-поліграфологів; 8) напрями застосування поліграфа в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни.

2. Схарактеризовано технічні й функціональні складові поліграфа та окреслено сучасні напрями його застосування під час розслідування кримінальних правопорушень. Поліграф являє собою комплексну багатоканальну технічну апаратну методику реєстрації змін психофізіологічних

реакцій людини у відповідь на пред'явлення спеціалістом-поліграфологом за спеціальною схемою певних психологічних стимулів, що відображаються у вигляді кривих на поліграмах.

Акцентовано на доказовому, тактичному і профілактичному аспектах застосування поліграфа у кримінальному провадженні. Зосереджено увагу на ефективності використання поліграфів із подальшим підтвердженням отриманих результатів на рівні 95–97 %. Доведено, що поліграф не є універсальним засобом встановлення істини, але може слугувати ключовим допоміжним інструментом у складних кримінальних провадженнях.

Наведено класифікацію поліграфів за елементною базою, способом фіксації даних, характером виконуваних завдань, складністю комплектації, способом автоматизації та збору й передачі інформації від опитуваного. Розглянуто і надано характеристику окремим складовим поліграфа.

Виокремлено типові завдання застосування поліграфа під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень: 1) отримання інформації про обставини події (вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування); 2) визначення кола причетних до злочинної події осіб та правдивості їхніх показань і відповідності наявним доказам; 3) отримання прихованої інформації від підозрюваного, свідка, потерпілого; 4) з'ясування причин протиріч, наявних у показаннях допитаних осіб; 5) встановлення характеру розподілу ролей співучасників злочинної діяльності; 6) встановлення свідків, які приховують свою поінформованість про злочин; 7) виявлення обмови чи самообмови особи; 8) перевірка висунутого підозрюваним алібі; 9) з'ясування механізму злочинної події; 10) виявлення місць здійснення катувань, побоїв, приховування трупів, знарядь протиправної діяльності та предметів злочинного посягання; 11) встановлення місцезнаходження осіб, які знаходяться у розшуку, та ін.

Наголошено на способах протидії поліграфологічній перевірці.

3. Здійснено теоретико-правовий аналіз міжнародного досвіду нормативно-правового регулювання питань проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. Узагальнено інноваційні європейські підходи щодо наукового обґрунтування та практичного застосування поліграфа у кримінальному судочинстві. З'ясовано, що різноманітність підходів до регулювання використання поліграфа в різних країнах зумовлена як історичними, так і політичними чинниками. Висвітлено ключові аспекти законодавчої діяльності та розроблених загальнодержавних стандартів для проведення ПФДЗП у цих країнах, що дозволить підвищити ефективність застосування цього інструменту і забезпечити високі стандарти прав і свобод людини та етики у його застосуванні.

Схарактеризовано досвід зарубіжних країн щодо напрямів застосування поліграфа правоохоронними органами, а також підходів до використання отриманих результатів у кримінальному процесуальному доказуванні. Доведено, що розробка й запровадження новітніх методик ПФДЗП під час встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні є одним із пріоритетних напрямів. Окреслено проблемні питання імплементації в Україні

зарубіжного досвіду нормативно-правового регулювання застосування поліграфа у кримінальному провадженні.

4. Проаналізовано модель нормативно-правового регулювання відносин у сфері застосування поліграфологічних технологій в Україні. Окреслено сучасний стан і основні проблеми правового забезпечення використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень. Акцентовано, що інтенсифікація процесів діяльності щодо застосування ПФДЗП актуалізує питання стосовно їх легітимізації.

Доведено, що в умовах правового режиму воєнного стану Україна перебуває у моделі відомчого регулювання без системної координації. Наголошено на відсутності єдиних підходів щодо застосування поліграфологічних технологій у кримінальному провадженні, насамперед під час проведення оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій. Зосереджено увагу на проблемах використання ПФДЗП під час виявлення й фіксації доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Здійснено системний аналіз положень чинних відомчих інструкцій, що регулюють використання поліграфа у практичній діяльності центральних органів виконавчої влади. Акцентовано увагу на відсутності єдиних методичних стандартів і правових механізмів контролю за якістю проведення поліграфологічних перевірок.

Запропоновано внести зміни до Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженої наказом МВС України від 13.11.2017 № 920, зокрема пункт 5 Розділу II «Основні принципи використання поліграфа» доповнити двома абзацами:

«У разі проведення опитування з використанням поліграфа в межах кримінального провадження особі обов'язково роз'яснюються її право не свідчити проти себе та близьких осіб, право на правову допомогу та право відмовитися від проходження опитування без будь-яких негативних наслідків.

Відмова особи від проходження опитування не може розцінюватися як підтвердження її причетності до кримінального правопорушення та не може бути використана як доказ».

5. Визначено загальні умови та етапи проведення психофізіологічних опитувань із застосуванням поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень. Наведено комплекс заходів організаційно-забезпечувального характеру, які створюють сприятливі умови для проведення психофізіологічних досліджень. Наголошено на основних правових і організаційних принципах застосування поліграфа, як-от: добровільність, гласність, конфіденційність та недоторканність особистого життя. Доведено, що добровільність участі у психофізіологічному дослідженні є не лише правовою, а й психологічною умовою ефективності проведення тестування.

Схарактеризовано основні етапи проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа: підготовчий, тестовий та заключний.

Підготовчий етап передбачає з'ясування обставин події, вивчення показань підозрюваного, потерпілого і свідка, аналіз протоколів процесуальних

дій, висновків експертизи й речових доказів, з'ясування характеру спричиненої шкоди, дослідження особи злочинця і потерпілого, їхніх взаємовідносин. У разі недостатності даних спеціаліст може запросити додаткову інформацію, яка потрібна для розроблення «батарей» тестів і складання опитувальника. Після закінчення підготовчих заходів спеціаліст переходить до проведення передтестової бесіди. Визначено психологічні умови, які потрібно враховувати для успішного підтримання психологічного контакту та проведення такої бесіди. Тестовий етап охоплює проведення опитування шляхом запитань із одночасною реєстрацією психофізіологічних реакцій; фіксацію цих реакцій на «батарей» тестових запитань; поточний контроль психофізіологічного стану опитуваного; запобігання можливій протидії тестуванню; попередній аналіз результатів дослідження. Заключний етап передбачає післятестову бесіду, аналіз і оцінку спеціалістом результатів опитування та формування довідки.

6. Виокремлено види та схарактеризовано специфіку проведення спеціальних бесід, передбачених МВПП. Розглянуто організаційно-тактичне забезпечення проведення передтестової, посередтестової та післятестової бесід як невід'ємних складових поліграфологічних опитувань.

Передтестова бесіда є фундаментальним етапом ПФДЗП, на якому закладається основа для точного вимірювання психофізіологічних реакцій опитуваного. Поверхневе її проведення робить подальший етап спотвореним і неефективним. Наведено завдання бесіди: встановлення психологічного контакту з опитуваним; зняття емоційної напруги в особи, яка непричетна до злочинної діяльності, та її посилення у причетних до протиправних дій осіб; вивчення особи опитуваного та оцінка її вербальних і невербальних ознак неправдивої поведінки; виявлення фізичних чи емоційних чинників, які можуть зробити перевірку ризикованою або неможливою; встановлення фізичної та психічної придатності опитуваного до проведення тестування; ознайомлення опитуваного з процедурою тестування; успішне обговорення, коригування та розробка варіантів тестових запитань; досягнення впевненості у повному розумінні обстежуваним змісту всіх запитань; забезпечення повного знання суб'єктом його прав і можливості ними скористатися та ін.

Розглянуто основні психологічні умови та викладено ключові чинники проведення посередтестової бесіди. Доведено, що посередтестова бесіда дозволяє зменшити впевненість опитуваного в тому, що він зможе успішно протидіяти та ввести в оману спеціаліста-поліграфолога. Схарактеризовано особливості проведення бесіди. Підтверджено, що важливим чинником при проведенні спеціальних бесід є кваліфікація та фаховий рівень спеціаліста-поліграфолога.

7. Розроблено алгоритми складання поліграфологічних тестів та схарактеризовано правила їх застосування. Здійснено дослідження їхньої валідності й надійності. Під час розслідування кримінальних правопорушень за МВПП використовуються два основні підходи: класичне або бліцопитування. Для цього важливе значення має підготовка якісного опитувальника, де передбачається моделювання усього перебігу злочинної діяльності.

Алгоритм класичного опитувальника повинен складатися з п'яти

основних блоків:

1. Стимульний блок, що складається з таких тестів:

1.1. Тест «Як Вас звати?». Структура тесту – 0-N1-R1-N2-N3-R2, інструкція опитуваному – відповідати на всі запитання тесту «ні»;

1.2. Тест «У зв'язку з чим Ви піддаєтеся перевірці на поліграфі?». Структура тесту – 0-N1-N2-R1-N3. Це «тест правдивого «так»», який використовується для того, щоб зафіксувати характер фізіологічної реакції опитуваного при наданні правдивої відповіді на «значуще» питання;

1.3. Тест «Чи готувалися Ви до протидії перевірці на поліграфі?». Структура тесту – 0-N1-R1-R2-R3-R4-R5-R6-R7-R8-R9-R10, де R1-R9 – запитання, що відображають реальні прийоми, які призводять до спотворення фізіологічних реакцій, а R10 – версія опитуваного «Ви прийшли на поліграфологічну перевірку без наміру протидіяти дослідженню?»;

2. Діагностичний блок, що складається з таких тестів:

2.1. Тест «Що абсолютно точно Вам відомо про...?» (називається подія, з приводу якої проводиться розслідування). Структура тесту – 0-N-R1-R2-R3-R4-R5-R6-R7-R8-R9-R10-R11-R12-R13, де R13 – ще одне пред'явлення в перефразованому вигляді запитання, на близьку за змістом пару якого всередині тесту було отримано дві значущі реакції, або запитання, що відображає версію опитуваного, якщо реакцій на жодну з пар запитань немає;

2.2. Тест «Звідки у Вас це знаряддя злочину?» – для опитуваних, у яких вилучено речовий доказ. Структура тесту – 0-N-R1-N2-R2-N3-R3-N4-R4;

2.3. Від трьох тестів на знання невідомого рішення на кримінальне минуле з максимальним форматом 0-N1-R1-R2-R3-R4-R5-R6-R7-R8-R9-R10, де злочинна подія поділяється на значущі запитання за всіма відомими епізодами;

3. Основний блок, що складається з таких тестів:

3.1. Тести на знання відомого рішення (встановлюється рівень поінформованості опитуваного про обставини злочинної події);

3.2. Тести перевірки версій (перевіряється алібі, яке висунуто підозрюваним на початковому етапі досудового розслідування);

3.3. Тести на знання невідомого рішення (з'ясовуються деталі певних дій, які не встановлені слідчим на початковому етапі розслідування);

4. Блок тестів для з'ясування джерел отримання опитуваним інформації про злочинну подію, що складається з таких тестів для перевірки версій:

4.1. Тест «Коли Ви особисто дізналися про...?» (називається безпосередньо подія, яка є предметом розслідування). Структура тесту – 0-N1-R1-R2-R3-R4-R5-R6, де R6 – запитання, що відображає версію опитуваного. Усі запитання до R5 включно пред'являються у хронологічному порядку;

4.2. Тест «Яким чином Ви дізналися про...?» (називається безпосередньо подія, яка є предметом розслідування). Структура тесту – 0-N1-R1-N2-R2-N3-R3, де R1 – «Відома інформація від людей, які вчинили...?», R2 – «Знаєте, тому що самі це вчинили...?», R3 – запитання, що відображає версію опитуваного;

5. Блок тестів, що пред'являється опитуваним, які відповідно до результатів ПФДЗП з високим ступенем імовірності володіють інформацією

причетної до злочинної події особи, для встановлення характеру, мотивів і учасників протиправних дій, розподілу злочинних ролей, причин зміни показань, місць приховування зброї й речових доказів та ін.

8. Розкрито сутність та зміст методики виявлення прихованої інформації під час розслідування кримінальних правопорушень. Опитування із використанням поліграфа дозволяє відсіювати осіб, які правдиво повідомляють обставини, не пов'язані зі злочинною подією, та зосередити ресурси слідства на тих, хто приховує інформацію.

Розроблено тести на встановлення невідомого рішення, які застосовуються у випадках, коли відсутня достовірна інформація про конкретну ознаку події або обставини, однак передбачається, що така інформація зберігається у пам'яті обстежуваного. Мета тестів – виявлення найбільш значущого стимулу з-поміж декількох запропонованих варіантів.

Сформовано тести на знання невідомого рішення, котрі застосовуються не для підтвердження вже відомих обставин, а для виявлення прихованої інформації, яка на момент проведення опитування невідома поліграфологу або органам досудового розслідування. Це пошукові тести, оскільки головною метою є визначення з-поміж декількох можливих варіантів того стимулу, що має найбільшу значущість для обстежуваної особи. Як стимули можна застосовувати прізвища, фотографії, назви населених пунктів чи інші об'єкти, що можуть бути відомі лише причетній особі.

Запропоновано тести на знання відомого рішення, які використовуються для виявлення факту обізнаності особи щодо деталей злочинної події, що можуть бути відомі лише безпосередньо причетній до неї особі або тим, хто отримав таку інформацію з достовірних джерел. Під час тестування спеціаліст формує «батареї» запитань або стимулів, з-поміж яких лише один містить достовірну часткову ознаку події. Інші варіанти виступають як нейтральні.

Побудова якісних тестів потребує всебічного вивчення матеріалів кримінального провадження, аналізу деталей події, логіки дій причетної особи, а також ретельного підбору необхідних стимулів. Доведено, що результати тестування є ефективним інструментом для побудови версій, перевірки достовірності показань та ініціювання подальших слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Волкова Ю. М. Проблемні питання застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (на прикладі ст. 127 КК України). *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. 2025. № 7 (37). С. 409–417.

2. Волкова Ю. М. Фундаментальні засади та імперативи використання поліграфічних досліджень у розслідуванні кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості. *Національні інтереси України*. 2026. № 1 (18). С. 548–557.

3. Волкова Ю. М. Алгоритмізація опитувальників за методикою виявлення прихованої інформації, що призначені для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості. *Успіхи і досягнення у науці (Серія «Право», Серія «Освіта», Серія «Управління та адміністрування», Серія «Соціальні та поведінкові науки»)*. 2026. № 1 (23). С. 86–96.

4. Волкова Ю. М. Тактика проведення спеціальних бесід, передбачених методикою виявлення прихованої інформації, під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 2. С. 287–291. URL : https://lsej.org.ua/2_2026/66.pdf.

5. Волкова Ю. М. Актуальні питання імплементації в Україні міжнародного досвіду щодо нормативно-правового регулювання застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2026. № 1 (77). С. 159–166.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Волкова Ю. М. Стан наукових досліджень щодо застосування поліграфа у кримінальному провадженні. *Наука, освіта та технології: світові тенденції та регіональний аспект : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Рівне, 17 трав. 2025 р.). Рівне : ЦФЕНД, 2025. С. 86–88.

7. Волкова Ю. М. Використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості: проблеми та перспективи. *Чорноморські наукові студії : XI Всеукр. мультидисциплінарна конф. з міжнар. участю* (м. Одеса, 23 трав. 2025 р.). Одеса ; Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 24–27.

8. Волкова Ю. М. Особливості застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. *Modern science and innovation: trends, challenges, and breakthroughs : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference* (New York, USA, May 23, 2025). New York : International Center of Scientific Research, 2025. С. 121–123.

9. Волкова Ю. М. Сучасні напрями застосування поліграфа під час розслідування умисних убивств. *Ways of Science Development in Modern Crisis Conditions : Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Internet Conference* (Dnipro, Ukraine, June 4-5, 2025). Dnipro : FOP Marenichenko V. V., 2025. С. 74–76.

10. Волкова Ю. М. Напрями криміналістичної профілактики кримінальних

правопорушень, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх, за допомогою використання поліграфа. *Synergy of Knowledge: Innovations at the Intersection of Disciplines : Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Internet Conference* (Dnipro, Ukraine June 11-12, 2025). Dnipro : FOP Marenichenko V. V., 2025. С. 61–62.

11. Волкова Ю. М. Використання поліграфа: європейський досвід та шляхи вдосконалення. *Забезпечення основоположних прав і свобод людини, дотримання стану дисципліни та законності в діяльності поліції в умовах воєнного стану : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кропивницький, 12 черв. 2025 р.). Кропивницький : ДонДУВС, 2025. С. 63–65.

12. Волкова Ю. М. Застосування поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи і статевої недоторканості: проблеми тактики та правового регулювання. *Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Summer Debates : Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Internet Conference* (Dnipro, Ukraine, August 7-8, 2025). Dnipro : FOP Marenichenko V. V., 2025. С. 89–91.

13. Волкова Ю. М. Застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (на прикладі статті 127 КК України). *Актуальні питання використання поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни : матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму* (м. Дніпро, 24-25 вер. 2025 р.). Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. С. 14–21.

14. Волкова Ю. М. Особливості використання поліграфа під час розслідування катувань. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану : матеріали XIV Міжвід. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 28 лист. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 38–43.

15. Волкова Ю. М. Нормативно-правове регулювання використання поліграфа у кримінальному судочинстві: міжнародний досвід. *Тенденції, новації та перспективи юридичної науки України в умовах воєнного стану. Юридична наука: проблеми та шляхи вирішення : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 5 бер. 2026 р.). Київ : Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», 2026. С. 44–47.

16. Волкова Ю. М. Імплементация зарубіжного досвіду застосування поліграфологічних технологій у кримінальному судочинстві. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) : у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. I. С. 785–786.

17. Волкова Ю. М. Правове регулювання застосування поліграфа: міжнародний досвід. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 22 трав. 2026 р.). Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2026. С. 211–214.

18. Волкова Ю. М. Використання поліграфа під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в діяльності Національної поліції України. *Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 22 трав. 2026 р.). Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2026. С. 144–148.

***Інші публікації, що додатково відображають
наукові результати дисертації:***

19. Морозова Т. Р., Волкова Ю. М., Коба В. Б., Чаплинський К. О. Використання методики виявлення прихованої інформації під час опитувань з використанням поліграфа в діяльності органів і підрозділів Національної поліції України : навч. посібник / Департамент забезпечення діяльності Голови Національної поліції України ; Дніпров. держ. ун-т внутр. справ. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 266 с.

АНОТАЦІЯ

Волкова Ю. М. Теоретичні та праксеологічні засади застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретико-прикладних засад застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості. Розглянуто генезу розвитку поліграфологічних технологій. Надано класифікацію і загальну характеристику поліграфа та окремим його елементам.

Проаналізовано міжнародний досвід застосування поліграфа у кримінальному провадженні. Виокремлено чинники, які впливають на процес імплементації в законодавство України ефективних міжнародних практик щодо застосування поліграфологічних технологій. Здійснено аналіз чинних нормативно-правових актів, що регламентують застосування поліграфа. Запропоновано низку змін до Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України.

Визначено загальні умови, принципи і форми застосування поліграфа. Розкрито тактику проведення спеціальних бесід (передтестової, посередтестової, післятестової). Запропоновано алгоритми побудови поліграфологічних тестів та правила їх застосування під час розслідування умисних убивств, заподіяння тілесних ушкоджень, катувань, зґвалтувань,

сексуального насильства та ін.

Схарактеризовано тактичні особливості застосування поліграфа під час виявлення ознак кримінальних правопорушень. Доведено, що поліграф є ефективним інструментом для побудови версій, перевірки достовірності показань та ініціювання подальших слідчих (розшукових) дій та НСРД.

Ключові слова: поліграф, психофізіологічні дослідження, кримінальне провадження, досудове розслідування, докази, кримінальне правопорушення, життя і здоров'я особи, свобода і статевая недоторканість, поліграфолог, спеціаліст, експерт, тести, опитувальник, поліграфологічні технології.

SUMMARY

Volkova Yu. M. Theoretical and praxeological principles of using the polygraph during the investigation of criminal offenses against the life and health of a person, sexual freedom and sexual integrity. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for the candidate degree of legal sciences in speciality 12.00.09 – criminal procedure and forensic science; judicial examination; operational-search activity. – Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theoretical and applied principles of the use of the polygraph during the investigation of criminal offenses against the life and health of a person, sexual freedom and sexual integrity. The genesis of the development of polygraph technologies is considered. The classification and general characteristics of the polygraph and its individual elements are provided. The types and characteristics of sensors for recording physiological reactions of the human body during polygraph testing, which are an integral part of the complex that meets international standards, are described.

The international experience of using polygraphs during the detection and investigation of criminal offenses is analyzed. Factors that influence the process of implementing effective international practices in the use of polygraph technologies into Ukrainian legislation are identified.

An analysis of current regulatory legal acts regulating the use of polygraphs was carried out. A number of amendments were proposed to the Instructions on the Procedure for the Use of Polygraphs in the National Police of Ukraine.

The general conditions, principles and forms of polygraph application are described. The tactics of conducting special interviews (pre-test, mid-test, post-test) are revealed. Algorithms for constructing polygraph tests and rules for their application during the investigation of intentional murders, infliction of bodily harm, torture, rape, sexual violence, etc. are proposed. Attention is focused on the accuracy and reliability of polygraph examination results.

Tests have been developed to establish an unknown decision, tests to confirm a known decision, as well as tests to verify investigative versions.

The tactical features of the use of the polygraph in identifying signs of criminal offenses have been characterized. It has been proven that the polygraph is an effective tool for building versions, verifying the reliability of testimony, and

initiating further investigative (search) actions and covert investigative (search) actions.

Keywords: *polygraph, psychophysiological examinations, criminal proceedings, pre-trial investigation, evidence, criminal offense, a person's life and health, freedom and sexual integrity, polygraph examiner, specialist, expert, tests, questionnaire, polygraph technologies.*